

Kodanikuühiskonna seirearuanne riikliku
romasid puudutava integratsioonistrateegia
rakendamise kohta Eestis

*Edusammude hindamine strateegia
neljas põhivaldkonnas*

2019

**Kodanikuühiskonna seirearuanne riikliku
romasid puudutava integratsioonistrateegia
rakendamise kohta Eestis**

Edusammude hindamine strateegia neljas põhikavaldkonnas

2019

Aruande on koostanud Liina Laanpere ja Egert Rünne Eesti Inimõiguste Keskusest.

SISUKORD

KOMMENTEERITUD KOKKUVÕTE	5
SISSEJUHATUS.....	7
TÖÖHÕIVE.....	9
Tööturule ligipääsu parandamine ja tööhõiveteenuste tõhusus.....	9
Võitlus tööhõivealase diskrimineerimisega ja mustlasvaenuga töökohal	10
ELUASEMED JA PÕHILISED KOMMUNAALTEENUSED	12
TERVISHOIUPOLIITIKA MÕJU ROMADELE.....	13
HARIDUS.....	14
Kvaliteetse koolieelse hariduse kättesaadavus	14
Hariduse kvaliteedi parandamine kuni koolikohustuse lõpuni	14
Kesk- ja kõrghariduse toetamine eelkõige tööturul kõrget nõudlust omavate ametikohtade jaoks	16
Võitlus diskrimineerimise ja mustlasvastasuse vastu hariduses	17
SOOVITUSED.....	18
BIBLIOGRAAFIA.....	19

KOMMENTEERITUD KOKKUVÕTE

Kuna romade kogukond Eestis on väga väike (võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega), ei ole romasid riiklikus integratsioonipoliitikas eraldi sihtgrupina vaadeldud. Integratsioonipoliitika põhifookus on suunatud vene keelt kõnelevatele Eesti alalistele elanikele, kellest enamikul on Vene Föderatsiooni kodakondsus või kelle kodakondsus on määratlemata. Riikliku integratsioonistrateegia suunavaks dokumendiks on arengukava „Lõimuv Eesti 2020“. Arengukavas viidatakse kõigile Eestis elavatele erineva keelelise ja kultuurilise taustaga isikutele. Üks põgus viide on ka konkreetselt romadele – tuuakse välja, et roma kogukond vajab lisatähelepanu haridus-, tööhõive- ja sotsiaalvaldkonnas.¹ Eesti ei ole välja töötanud eraldi strateegiat romade integreerimiseks ja riik ei ole rakendatud spetsiifiliselt romasid puudutavaid meetmeid.

Tööhõive

Vastavalt Eesti Rahvastikuregistri andmetele on tööga hõivatud vaid väga väike osa roma kogukonnast (72 inimest 649-st end romana identifitseerinud inimesest).² Roma kogukonnale ei ole välja töötatud spetsiaalseid tööturuteenuseid, romadel on õigus samadele teenustele nagu kõigil teistel Eesti elanikel – neid teenuseid pakub Eesti töötuskindlustusfond ehk Töötukassa. Üks varasem väikesemahulisem uuring näitab, et noored romad on teadlikud riiklikest teenustest ning tööotsijaile pakutavatest koolitustest, kuid nad ei usu, et osalemine neil koolitustel võiks tagada neile töö.³ Uuringus leiti ka, eelarvamuslik suhtumine romadesse ja nende puudulik haridus on takistavateks teguriteks tööturule pääsemisel. Tööga seotud diskrimineerimise intsidentide kohta ei ole koostatud ühtegi ametlikku aruannet ja ei ole konkreetseid meetmeid võitlemiseks mustlasvastasusega töökohtadel. Diskrimineerimisjuhtumitest saab teatada Tööinspektsiooni, õiguskantslerile, soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule.

Eluasemed ja põhilised kommunaalteenused

Eestis ei ole romade laagreid, Eesti romad on paiksed ja kasutavad elamiseks tavalisi eluasemeid – sageli sotsiaalkortereid, kuna esineb raskusi sobivate ja taskukohaste üürielamispindade leidmisega. Need raskused võivad olla seotud nii üürituru üldise olukorraga kui ka eelarvamustega romade suhtes. Sotsiaaleluaseme teenuste pakkumist korraldab kohalik omavalitsus, määrates kindlaks tingimused sotsiaalkorteri taotlemiseks. Romade jaoks ei ole eraldi teenuseid, mis tagaks neile elamispinna kättesaadavuse. Kodutusest ei ole teatatud kui probleemist, kuid roma kogukonna esindajad on teatanud kehvadest elamistingimustest.⁴ Samas ei ole sel teemal läbi viidud ühtki ulatuslikumat uuringut, nii et üldistavat pilti olukorrast ei ole võimalik anda.

¹ Lõimuv Eesti 2020. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/le2020_arengukava_uuendatud_2016.pdf

² Eesti Riikliku Rahvastikuregistri statistika (seisuga 01.01.2018)

³ Civitta Eesti AS, Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond, 2014

⁴ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

Tervishoiupoliitika mõju romadele

Kõigil Eesti Vabariigi pinnal viibivatel isikutele on õigus vältimatule arstiabile. Ravikindlustust omavate inimeste üldised ravikulud kaetakse riigi eelarvest, ravikindlustust mitte omavatel isikutel tuleb üldiste ravikulude eest maksta ise. Töötukassas töötajana registreeritud töötajatel on samuti ravikindlustus. See tähendab, et töötutel romadel on õigus tasuta ravikindlustusele, kuid seda ainult juhul, kui nad on Töötukassas arvel. Selle kohta, kui paljudel romadel on olemas ravikindlustus, puudub statistika. Samuti ei ole kättesaadavat teavet selle kohta, kas tervishoiu osas on täheldatud diskrimineerimist või mustlasvaenu.

Haridus

Enamik romasid on teatanud Rahvastikuregistri kaudu, et nad on läbinud kuni 6-aastase või kuni 9-aastase haridustee. Siiski on võimatu määratleda, kui palju roma päritoluga lapsi osaleb praeguses haridussüsteemis, kuna Eesti hariduse infosüsteem (EHIS) kajastab ainult nende õpilaste andmeid, kelle vanemad on registreerinud nad kui romi keelt emakeelena rääkivad lapsed. Keskkoolis on enamiku laste emakeeleks registreeritud eesti või vene keel, seega puudub praegu täielikult statistika selle kohta, kui palju roma lapsi omandab keskharidust. Samuti puudub vastav statistika kõrgema hariduse kohta, kuid küsitletud ekspertide sõnul ei ole teada, et ükski roma päritoluga õpilane oleks saanud kõrghariduse, või juhul, kui on, siis on need inimesed juba eemaldunud roma kogukonnast. Küsitluste käigus selgus, et peamine probleem hariduses on seotud roma laste koolikäimisega. Roma lapsi ei panda enam erikoolidesse, kuid sageli õpivad nad individuaalse või lihtsustatud õppekava järgi, sest koolist puudumise tõttu on nad teistest maha jäänud. Koolides ei pakuta roma lastele suunatud eraldi abi, kuid kõik koolid peavad pakkuma individuaalset tuge õpilastele, kes seda vajavad. Roma õpilaste süsteemse koolikiusamise kohta teateid pole olnud, väikesemahulised uuringud on aga näidanud, et kiusamist siiski esineb, kuid ei saa teha üldistusi, kas selle põhjuseks on romade etnilisest kuuluvusest tingitud sallimatus.

SISSEJUHATUS

Riikliku Rahvastikuregistri viimase statistika järgi elab Eestis 649 inimest, kes identifitseerivad end romadena.⁵ Mitteametlike andmete põhjal ja rahvusvaheliste organisatsioonide hinnangul on see arv tegelikult suurem ning Eestis elab umbkaudu 1000 kuni 1500 roma päritoluga inimest.⁶

Roma kogukond Eestis jaguneb kolme suuremasse rühma – Eesti, Läti ja Venemaa romad. Lingvistiliselt saab jagada roma kogukonna *Lotfitka* (Läti) ja *Xaladytka* (ka Vene) dialektigruppideks.⁷ Umbes 40% romadest on Eesti kodakondsus, 38% on Läti kodakondsus, 14% Vene kodakondsus ja 7% on kodakondsuseta.⁸

Romade integreerimine ühiskonda on valdkond, millele Eestis eriti tähelepanu ei pöörata, selleks puudub riiklik strateegia. Arengukava „Lõimuv Eesti 2020“ osutab sellele, et Eesti roma kogukond on arvuliselt väike ega kujuta endast eraldiseisvat lõimumispoliitika sihtrühma.⁹ Arengukavas ei ole toodud konkreetseid meetmeid roma kogukonna jaoks, ehkki on olemas spetsiifilised meetmed hiljuti saabunud sisserännanutele ja teistest rahvustest elanikele. Kava hõlmab üldisi meetmeid, mis on suunatud eesti keelt emakeelena mitte rääkivatele rahvusvähemustele, kelle hulka võivad kuuluda ka romad.¹⁰ Samas lähtudes vestlustest roma kogukonna esindajatega võib järeldada, et romad ei soovi tavaliselt teenuste saamiseks pöörduda riigiasutuste poole ning nad vajaksid keskust, kus nad saaksid abi oma kogukonna liikmetelt.¹¹

Selleks, et kaardistada väljakutseid, millega roma kogukond silmitsi seisab, loodi aastal 2015 Kultuuriministeeriumi juurde romade lõimumise nõukoda. Nõukoja rolliks on analüüsida olemasolevaid probleeme ja sellest tulenevalt asjaomastele organisatsioonidele ettepanekute tegemine nende küsimuste lahendamiseks ja romade lõimumise edendamiseks Eestis. Nõukojas on 11 liiget – 9 liiget ministeeriumidest ja kohalikest omavalitsustest ning 2 liiget roma kogukonnast.¹² Nõukoda on kirjeldatud kui olulist algatust teabe ja ideede vahetamiseks, kuid praktiliste tulemusteni jõudmine võtab veel aega, kuna nõukoda tuleb kokku ainult kaks korda aastas ning koosolekutest osavõtt ei ole kuigi aktiivne, eriti mis puudutab kohalike omavalitsuste esindajaid.¹³

Selle ettekande koostamisprotsessi käigus küsitlesid autorid nelja romade lõimumise nõukoja liiget – nendeks olid Kultuuriministeeriumi ja Haridusministeeriumi esindajad ning kaks roma kogukonna esindajat. Autorid viisid läbi ka analüüsi asjaomaste õigusaktide kohta, saadaolevate ettekannete ja uuringute kohta, sealhulgas 2014. aastal teostatud roma noorte haridust ja tööhõivet käsitlev uuring; 2013. aasta uuring Eesti roma kogukonna lõimimisvajadustest; 2018. aasta uuring romade osaluse kohta Eesti

⁵ E-kiri Eesti Rahvastikuregistrist (06.03.2018)

⁶ Balti Uuringute Instituut, Ülevaade romade olukorrast Eestis, 2013

⁷ Vt täpsemalt: http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=culture&s=c_3_7&l=en

⁸ E-kiri Eesti Rahvastikuregistrist (06.03.2018)

⁹ Lõimuv Eesti 2020. Kättesaadav siit: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/le2020_arengukava_uuendatud_2016.pdf

¹⁰ Näiteks – “Meede 2.3 Võrdse kohtlemise edendamine tööturul” või “Meede 4.1. Konkurentsivõimeliste haridusvõimaluste tagamine eesti keelest erineva emakeelega inimestele”, loe lähemalt: https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/23748_en_proofreading_le2020_eng.pdf

¹¹ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

¹² Vt täpsemalt: <https://www.kul.ee/et/romade-loimumise-noukoda>

¹³ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peapekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018; Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

ühiskonnaelus; 2018. aasta uuring roma lastega tegelevate õpetajate hulgas; ning Euroopa rassisimi ja sallimatuse vastase komisjoni raport (ECRI) aastast 2015. On oluline märkida, et seni on Eesti roma kogukonna kohta tehtud vähe uuringuid, seetõttu pärinevad mitmed käesolevas aruandes viidatud uuringud mitme aasta tagusest ajast ja kajastavad ainult väikese valimi arvamust roma kogukonna hulgast.

TÖÖHÕIVE

Tööturule ligipääsu parandamine ja tööhõiveteenuste tõhusus

Vastavalt Eesti Rahvastikuregistri andmetele on tööga hõivatud vaid 72 inimest (649-st end romana identifitseeritud inimesest), registreeritud tööotsijaid on 163.¹⁴ Ülejäänud kas pole töörealised, ei otsi erinevatel põhjustel tööd või tegelevad mitteametliku tööga. Aastal 2018 läbi viidud uuringu tulemuste põhjal, milles osales 53 roma kogukonna esindajat, olid umbkaudu pooled küsitletuist tööga hõivatud ning enamik neist olid lihttöölised.¹⁵

Romadel on ligipääs tööturuteenustele võrdsetel alustel kõigi teiste Eestis elavate inimestega, ei ole rakendatud mingeid eraldi meetmeid, mis oleksid suunatud eeskätt roma kogukonnale. Tööturuteenuste pakkumist korraldab Eesti töötuskindlustusfond (*Töötukassa*). Kui inimene on end töötuna arvele võtnud, pakub Töötukassa oma abi, vahendades sobivaid tööpakkumisi, aidates parandada töö otsimiseks vajalikke oskusi, pakkudes mitmesuguseid koolitusi, töötades välja individuaalse tegevuskava, analüüsides töötamisest ja tööle asumisest tulenevaid probleeme ning määratledes tugiteenused, mida nad töö leidmiseks vajavad.¹⁶ Töötukassa tühistab isiku töötuna arveloleku, kui töötaja isik jätab ilma mõjuva põhjuseta ilmumata Töötukassa kohustuslikule konsultatsioonile 30-päevase perioodi jooksul või kui isik ilma mõjuva põhjuseta keeldub kolmandat korda vastu võtmast temale sobivat tööd.¹⁷

Riiklikus arengukavas „Lõimuv Eesti 2020“ kirjeldatud tööhõivega seotud meetmed on peamiselt suunatud hiljuti maale saabunud sisserändajatele ja muust rahvusest elanikele.¹⁸ Teistest rahvustest elanike jaoks mõeldud meetmed hõlmavad eesti keele õpet ja tööturuteenuste pakkumist vene keeles, mis võiks teoreetiliselt kasulikuks osutuda ka osale roma kogukonnast, kuna umbkaudu 15% Eesti romadest peavad oma emakeeleks vene keelt.¹⁹

Töötukassa on põhjendanud eraldi romadele suunatud meetmete puudumist sellega, et tööturuteenuste pakkumisel koheldakse kõiki võrdselt.²⁰ Töötukassa kasutab iga inimese puhul individuaalset lähenemist, olenemata tema rahvusest või keeleoskusest, selgitades välja konkreetse töötaja vajadused ja väljavaated tööturule sisenemiseks.²¹

Eestis rahvusvahelise kaitse saanud isikute ja noorte jaoks on siiski olemas erimeetmed. Osana teenustepaketist „Minu esimene töö Eestis“ võivad töödandjad taotleda eriteenuseid, kui nad võtavad tööle rahvusvahelise kaitse saanud isiku. Need teenused hõlmavad palgatoetusi ja koolitus- ning tõlketeenuste kulude hüvitamist.²² Sarnane skeem on loodud noorte jaoks – selleks, et aidata vähese töökogemusega noortel tööturule pääseda,

¹⁴ Eesti Rahvastikuregistri statistika (seisuga 01.01.2018)

¹⁵ Karabeshkin & Derman, Eesti romade kuuluvustunne ja osalemine ühiskonnaelus, 2018, p. 2

¹⁶ Töötukassa ametlik kodulehekülg: <https://www.tootukassa.ee>

¹⁷ Tööturuteenuste ja -toetuste seadus § 7, kättesaadav siit: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504022019003/consolide>

¹⁸ Meetmed 3.2. ja 6.1., Lõimuv Eesti 2020. Kättesaadav siit: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/le2020_arengukava_uuendatud_2016.pdf

¹⁹ Eesti Rahvastikuregistri statistika (seisuga 01.01.2018)

²⁰ E-kiri Töötukassa Valga kontorist (07.12.2018)

²¹ Lõimuv Eesti 2020, lk 23. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/le2020_arengukava_uuendatud_2016.pdf

²² Eesti Töötukassa, Minu esimene töö Eestis. Kättesaadav: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/employers-and-partners/my-first-job-estonia-recipients-international-protection>

maksab Töötukassa tööandjale palgatoetust ja hüvitab tööle palgatud noore (vanuses 16-29) koolituskulud.²³

Noorte jaoks mõeldud skeem võib potentsiaalselt olla kasulik ka roma noortele, kuid Töötukassa teenused ei jõua sageli roma kogukonnani. Intervjueeritud roma kogukonna esindajate sõnul ei taha romad Töötukassast abi otsida, põhiliselt seetõttu, et neile tundub see mõttetu ettevõtmisena või kardavad nad sellega seonduvat bürokraatiat ja tõrjuvat hoiakut. Sellepärast olekski roma kogukonnal kasu tugikeskusest, mis on loodud spetsiaalselt romade huvides, mida juhivad roma kogukonna esindajad, kes saavad pakkuda abi kõigis eluvaldkondades, kaasa arvatud tööhõive ja haridus.²⁴

Aastal 2014 intervjueeriti kümnet roma päritoluga noort (vanuses 16-26) tööhõive ja hariduse teemal.²⁵ Enamik küsitletutest olid kuulnud erinevatest tööotsijatele mõeldud teenustest ja koolitusvõimalustest, kuid ükski neist ei olnud kuigi optimistlik nende võimaluste suhtes, kuna nad ei uskunud, et koolituse läbimine tagab ka tegeliku töö. Enamik küsitletutest eelistas töötada ametliku töölepingu alusel, kuid selle võimaluse puudumisel oldi valmis töötama ka mitteametlikult. Uuringu tulemustest selgus, et kultuurilised vaated soorollidele võivad roma naiste tööturule pääsemist takistada - kaks küsitletut (mõlemad noored naised) väitsid, et naised saaksid teha ainult osalise tööajaga tööd, sest vastasel juhul ei suudaks nad piisavalt pühenduda kodutöödele.²⁶ Soorollide ja tööturule pääsemise vahelise seose kohta pole täiendavaid uuringuid tehtud, kuid küsitletud eksperdid avaldasid samuti arvamust, et romade kogukonna suhtumine soorollidesse mõjutab roma naiste haridus- ja töövõimalusi, kuna eeldatakse, et naise peamine roll on koduste kohustuste eest hoolitsemine ja laste kasvatamine.²⁷

Võitlus tööhõivealase diskrimineerimisega ja mustlasvaenuga töökohal

Aastal 2014 läbi viidud roma noorte tööhõivet ja haridust käsitlev uuring näitas, et enamiku küsitletute väitel olid nad kogunud töö äraütlemist vaatamata sellele, et neil olid olemas kõik selleks tööks vajalikud oskused, ja leidsid, et peapõhjus selleks oli nende etniline päritolu ja eelarvamused romade suhtes. Samas aga väljendasid kaks küsitletut arvamust, et raskused töö leidmisega on seotud majanduslike põhjustega ja puuduliku haridusega, mitte etnilise taustaga. Kõik küsitletud avaldasid, et nad on millalgi tajunud tööandjate hirmu romade ees.²⁸

Sama uuringu käigus küsitleti ka kahteist ettevõtet. Ettevõtete esindajate sõnul on romade töötus seotud puuduliku haridusega ja puuduvate eelnevate töökogemustega. Kõik ettevõtted avaldasid arvamust, et nemad oleksid valmis tööle võtma roma taustaga inimese, ainult neli ettevõtet olid ka tegelikult palganud roma rahvusest inimese kas praegu või minevikus. Mainiti ka seda, et noored romad räägivad väga head eesti keelt, kuid probleemid tekivad seoses korrektse eesti või inglise kirjakeelega.²⁹

Töoga seotud diskrimineerimise juhtumitest võib teatada Tööinspektsioonile. Tööinspektsioon on valitsusasutus, mis muu hulgas tegeleb töövaidluste lahendamisega

²³ Eesti Töötukassa, Minu esimene töö. Kättesaadav: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/employers-and-partners/my-first-job>

²⁴ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

²⁵ Civitta Eesti AS, Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond, 2014

²⁶ Civitta Eesti AS, Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond, 2014

²⁷ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peapekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018; Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

²⁸ Civitta Eesti AS, Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond, 2014, lk 9

²⁹ *Ibid*, lk 19-20

töövaidluskomisjoni kaudu.³⁰ Komisjon avaldab iga-aastased kokkuvõtted juhtudest, kus töötajad on väitnud, et nad on kogenud diskrimineerimist. Avaldatud ei ole ühtki juhtumit, kus diskrimineerimise põhjuseks oli roma etniline taust.³¹ Muidugi ei saa seda tõlgendada nii, et romade diskrimineerimise juhtumeid üldse ei esine, kuna see võib peegeldada ka asjaolu, et romad kipuvad diskrimineerimise korral mitte võtma õiguslikke meetmeid.

Diskrimineerimise juhtumitest võib teatada ka õiguskantsleri kantseleile. Õiguskantsleri üks ülesanne on kontrollida, et isikuid ei diskrimineerita nende soo, rassi, rahvuse, keele, päritolu, usu või muu seaduses nimetatud staatuse tõttu. Diskrimineerimisvaidluse lahendamiseks võib õiguskantsler avalduse alusel algatada lepitusmenetluse. Lepitusmenetluse jaoks on vajalik mõlema poole nõusolek.³²

Iga isik, kes kahtlustab, et teda on diskrimineeritud, võib pöörduda ka soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku poole. Võrdõiguslikkuse volinik on sõltumatu ja erapooletu ametnik, kes jälgib soolise võrdõiguslikkuse seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse nõuete täitmist.³³

Puudub teave selle kohta, kas romade tööalase diskrimineerimise juhtumeid on suunatud õiguskantsleri või soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantseleisse.

³⁰ Tööinspektsiooni ametlik veebileht: <http://www.ti.ee/en/>

³¹ Töövaidluskomisjoni statistika diskrimineerimisjuhtumite kohta 007-2017: <http://www.ti.ee/est/meedia-trukised-statistika/statistika/toovaidlused/>

³² Õiguskantsleri ametlik veebileht: <http://www.oiguskantsler.ee/en/other-duties>

³³ Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku ametlik veebileht: <http://www.volinik.ee>

ELUASEMED JA PÕHILISED KOMMUNAALTEENUSED

Eesti romad on püsielanikud ja elavad tavapäraistes eluasemetes. Raskused leida sobiv ja taskukohane üürieluase viivad sageli selleni, et romad elavad sotsiaalkorterites. Nendele raskustele võib kaasa aidata üüritoru üldine olukord ja eelarvamused romade vastu.³⁴ Ühel juhul pöördus Eesti Inimõiguste Keskusesse roma päritolu perekond, kelle väitel neile keelduti korterit üürimast nende rahvusliku päritolu tõttu, kuid laiemas ulatuses ei ole sellel teemal läbi viidud ühtki teadusuuringut. See juhtum lahenes nii, et pere kolis Eestis ühte teise linna, kus nad lõpuks eluaseme leidsid.

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt korraldab sotsiaalkorterite pakkumist kohalik omavalitsus inimestele, kes oma sotsiaalmajandusliku olukorra tõttu ei leia oma vajadustele vastavat eluaset.³⁵ Kohalikud omavalitsused määravad ise oma reeglid sotsiaalkorteri taotlemiseks. Romade kogukond on suurim Valgas, kuna Valga asub Läti piiri lähedal ja palju romasid on kolinud Eestisse Lätist.³⁶ Valgas tuleb sotsiaalkorteri taotlemiseks esitada üheleheküljeline avaldus kohalikele omavalitsusele ning eluaseme pakkumise otsustab kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenuste büroo või kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja.³⁷ Roma kogukonna intervjuueeritud esindajate sõnul on Valgas sotsiaalkorterite kättesaadavusega olnud probleeme ja sageli ei sobi saadaolevad sotsiaalkorterid peredele.³⁸

Romade jaoks pole valitsus ega kodanikuühiskond välja töötanud eriteenuseid, mis tagaksid juurdepääsu eluasemele. Kodutust pole probleemiks peetud, kuid teatatud on halvatest elutingimustest. Aastal 2013 läbi viidud väikesemahuline uuring näitas, et küsitletud roma kogukonna liikmete sõnul võiksid nende elamistingimused olla kindlasti paremad – välja toodi üks näide, kus viieliikmeline pere elas ühetoalises korteris.³⁹ Viidati ka sellele, et mõned Eestis elavad romad elavad ilma vee ja elektrita.⁴⁰ Intervjuude käigus roma kogukonna esindajatega selgus, et ikka veel leidub roma perekondi, kelle elamises puudub jooksev vesi.⁴¹

Oluline on märkida, et need on vaid üksikud näited, mis põhinevad väikestel valimitel ja selleteemalisi ulatuslikumaid uuringuid pole läbi viidud.

³⁴ Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

³⁵ Sotsiaalhoolekandeseadus, § 41 (1). Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126062018018?leiaKehtiv>

³⁶ Eva-Liisa Roht-Yilmaz, Roma in Estonia. Kättesaadav: http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=culture&s=c_3_7&l=en

³⁷ Valga vallavalitsus, *Sotsiaalkorterid*. Kättesaadav siit: <http://www.valga.ee/sotsiaalkorterid>

³⁸ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

³⁹ Tartu Ülikool, Eesti roma elanikkonna olukord ja lõimumise vajadus, 2013, lk 48. Kättesaadav: https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/roma_uuring.pdf

⁴⁰ *Ibid*

⁴¹ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

TERVISHOIUPOLIITIKA MÕJU ROMADELE

Tervishoiuteenuste korraldamise seaduse kohaselt on igal Eesti Vabariigi territooriumil viibival inimesel õigus saada vältimatut abi. Ravikindlustust mitte omavale isikule osutatav vältimatu abi makstakse kinni riigieelarvest.⁴² Ravikindlustust omavate isikute üldine arstiabi makstakse samuti riigieelarvest, kuid ravikindlustusega katmata inimesed maksavad üldarstiabi eest ise.⁴³

Ravikindlustuse makseid teeb enamus tööealisest elanikkonnast brutopalgast makstava sotsiaalmaksu kaudu. Nendest maksetest hüvitatakse ka nende elanikkonnarühmade tervishoiuteenused, kes hetkel kindlustusmakseid ei maksa. Sellesse rühma kuuluvad lapsed, pensionärid, rasedad naised, kodus väikseid lapsi kasvatavad emad, samuti töötud, kes on registreeritud Eesti Töötukassas.⁴⁴

Seetõttu on töötud romad endiselt ravikindlustusega kaetud ja neil on juurdepääs tasuta üldarstiabile, kuid seda ainult siis, kui nad on registreerunud Eesti Töötukassas. 2018. aasta aruande kohaselt on ravikindlustuseta inimeste osakaal Eestis umbes 6%.⁴⁵ Puudub statistika selle kohta, kui palju romasid omab ravikindlustust, kuid intervjuust roma kogukonna esindajatega võib järeldada, et ravikindlustuse puudumine on roma kogukonnas probleemiks. Probleemi ulatuse kindlaksmääramiseks on siiski vaja läbi viia täiendavaid uuringuid. Roma kogukonna intervjueritud esindajad selgitasid, et ravikindlustuse puudumine on põhjustatud tööpuuduse kõrgest tasemest ja vastumeelsusest end Töötukassas registreerida. Vastumeelsust saab seletada hirmuga bürokraatia või diskrimineerimise ees.⁴⁶

Samuti ei leidu informatsiooni diskrimineerimise või mustlasvaenu kohta tervishoiu vallas. Roma kogukonna intervjueritud esindajad kinnitasid, et nad on kuulnud diskrimineerivast suhtumisest perearstide hulgas, kuid ilma ulatuslikumate uuringuteta on võimatu hinnata, kui süstemaatiline selline nähtus on.⁴⁷

⁴² Tervishoiuteenuste korraldamise seadus, § 6. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/110032011009?leiaKehtiv>

⁴³ Tervishoiuteenuste korraldamise seadus, § 6. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/110032011009?leiaKehtiv>

⁴⁴ Eesti Haigekassa – Ravikindlustus. Kättesaadav: <https://www.haigekassa.ee/en/people/health-insurance>

⁴⁵ European Social Policy Network, Thematic Report on Inequalities in access to healthcare in Estonia, 2018. Kättesaadav: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=20368&langId=en>

⁴⁶ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

⁴⁷ *Ibid*

HARIDUS

Kvaliteetse koolieelse hariduse kättesaadavus

Statistika selle kohta, kui palju roma päritolu lapsed praegu lasteaia vanuses käivad või on käinud, puudub. Intervjueeritud eksperdid ja roma kogukonna esindajad tõid välja, et kultuurilised soorollid võivad takistada roma laste ligipääsu lasteaiaharidusele, kuna ema rolli nähakse laste kodus kasvatajana.⁴⁸ Samuti on täheldatud roma lapsevanemate vastumeelsust oma lapsi lasteaeda saata, kuna nad on mures assimileeriva mõju pärast - Eesti kultuuriga kohanemist peetakse mõnikord ohuks omaenda kultuurilistele juurtele.⁴⁹

Lasteaias käimine ei ole Eestis kohustuslik. Lasteaiatasu on omavalitsusüksuste lõikes erinev ja on tavaliselt seotud miinimumpalgaga, ulatudes 15 eurost kuus Valgas kuni 70 euroni kuus Tartus.⁵⁰ On võimalik, et ka see on takistuseks roma laste jaoks koolieelse hariduse omandamisel, kuid roma kogukonna intervjueeritud liikmed ei nimetanud seda peamiseks probleemiks. Peamiseks põhjuseks, miks roma lapsed lasteaias ei käi, peeti kultuurilisi erinevusi.⁵¹

Riikliku integratsiooni arengukava „Lõimuv Eesti 2020“ haridusega seotud meetmed on suunatud eesti keelest erineva emakeelega lastele.⁵² Meetmed on peamiselt suunatud eesti keele õppimise toetamisele. Intervjuudest ei ilmnenu, et keel takistaks roma lastele hariduse kättesaadavust.⁵³

Hariduse kvaliteedi parandamine kuni koolikohustuse lõpuni

Eestis kehtib alaealise koolikohustus kuni 17. eluaastani või põhikooli lõpetamiseni.⁵⁴ Rahvastikuregistri andmete kohaselt on enamik inimesi, kes end romana identifitseerinud, teatanud, et nad on saanud ainult kas 6-klassilise koolihariduse (155 inimest) või kuni 9-klassilise hariduse (204 inimest). Siiski on võimatu määratleda, kui palju roma päritoluga lapsed osaleb praeguses haridussüsteemis, kuna Eesti hariduse infosüsteem (EHIS) kajastab ainult nende õpilaste andmeid, kelle vanemad on registreerinud nad kui romi keelt emakeelena rääkivad lapsed.⁵⁵ Tallinnas on EHIS süsteemi kaudu ennast romana registreerinud ainult paar õpilast, kuigi Rahvastikuregistri andmetel elab Tallinnas palju rohkem roma päritoluga lapsi. Kuna aga rahvastikuregistri andmeid ei isikustata, on võimatu omada ülevaadet, millistes koolides need lapsed käivad.⁵⁶

⁴⁸ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018; Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

⁴⁹ Tartu Ülikool, Eesti roma elanikkonna olukord ja lõimumise vajadus, 2013, lk 53. Kättesaadav: https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/roma_uuring.pdf

⁵⁰ ERR, Alampalga tõus kergitab paljudes kohtades lasteaia kohatasu, 31.08.2018. Kättesaadav: <https://www.err.ee/857804/alampalga-tous-kergitab-paljudes-kohtades-lasteaia-kohatasu>

⁵¹ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa roma foorumi esindajatega Eestis, 10.02.2019

⁵² Lõimuv Eesti 2020. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/le2020_arengukava_uuendatud_2016.pdf

⁵³ Lõimuv Eesti 2020. Kättesaadav: https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/23748_en_proofreading_le2020_eng.pdf

⁵⁴ Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, § 9. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013042/consolide/current>

⁵⁵ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

⁵⁶ *Ibid*

Haridusministeeriumi esindaja sõnul on kohustuslik kooliharidus tagatud kõigile lastele, kuid sellegipoolest esineb probleeme roma laste kooliskäimisega, kuna roma kogukond ei tunnista sageli koolihariduse kohustuslikkust – tavaliselt on prioriteediks perekesksed sündmused.⁵⁷ Intervjueeritud roma kogukonna esindajad nõustasid, et koolidel on raske mõista, kui lapsed puuduvad koolist peresündmuste tõttu, näiteks, et osa võtta kolm päeva kestvatest matustest. Täheledatai, et see võib põhjustada õpetajate poolset vaenulikku kohtlemist, kuna nad ei mõista roma kogukonna kultuuri olulisust.⁵⁸

Koolides roma lastele sihtotstarbelist abi ei pakuta. Kõik koolid peavad pakkuma individuaalset tuge õpilastele, kes seda vajavad. Selle korraldamise viis sõltub konkreetsest koolist.⁵⁹

Aastal 2018 viidi 25 roma lastega töötava õpetaja ja sotsiaalpedagoogi osalusel läbi uuring. 30% õpetajatest vastasid, et nende õpetatavad roma lapsed õpivad individuaalsete või lihtsustatud õppekavade alusel, mis on mõeldud hariduslike erivajadustega õpilastele.⁶⁰ See ei kajasta nende roma laste intellektuaalseid võimeid, vaid on põhjustatud sagedasest koolist puudumisest, mille tõttu lapsed on maha jäänud.⁶¹ Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse kohaselt tähendab hariduslike erivajadustega õpilane õpilast, kelle anne, konkreetsed õpiraskused, tervislik seisund, puue, käitumis- ja emotsionaalsed häired, pikemaajaline õppes eemalviibimine või ebapiisav keeleoskus on põhjuseks, miks õppeaineid, õppeprotsessi, selle kestust ja mahtu või õpikeskkonda tuleb muuta või kohandada.⁶²

Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (ECRI) on varem kutsunud Eesti ametivõime mitte paigutama erikoolidesse roma lapsi, kes ei ole puudega, ja integreerida nad tavakoolidesse.⁶³ Aastal 2015 kinnitasid Eesti ametivõimud, et ainult üks roma laps käis erikoolis ja seda meditsiinilise diagnoosi tõttu.⁶⁴ Küsitletud ekspertide sõnul ei ole roma laste saatmine erikoolidesse enam probleemiks.⁶⁵ Laste paigutamine erikooli on üleüldiselt vähenenud, kuna kaasav haridus sai Eesti haridussüsteemi juhtpõhimõtteks.⁶⁶

Koolides ei kasutata roma keele õpikuid - roma õpiku loomist on haridusministeeriumis arutatud, kuid roma kogukond on olnud ettevaatlik oma keele jagamise ja suulise kultuuri kirjalikuks muutmise osas. Roma kogukonna esindajatele on aga meeldinud mõte luua

⁵⁷ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

⁵⁸ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

⁵⁹ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

⁶⁰ Kultuuriministeerium, ESTROM küsitlus roma laste ja peredega töötavate pedagoogide seas, 2018

⁶¹ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

⁶² Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, § 46 (1). Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide>

⁶³ ECRI, Country Monitoring in Estonia. Kättesaadav: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/Estonia>

⁶⁴ ECRI raport Eesti kohta (viies seiretsükkel), vastu võetud 16. juunil 2015, lk 27

⁶⁵ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018; Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

⁶⁶ Loe lähemalt: <https://www.hm.ee/et/hariduslike-erivajadustega-opilaste-toetamine-oppekorraldus-ja-tugiteenused>

roma keeles muinasjuttude ja lugude raamat, mis ongi praegu haridusministeeriumis kavandamisel.⁶⁷

Aastal 2018 käivitas Kultuuriministeerium projekti, mille üheks eesmärgiks oli leida 20 roma noort, kellest võiks saada roma kogukonna kohalikud eestkõnelejad ja roma laste hariduse toetajad ning kultuurialased vahendajad koolide, kohalike omavalitsuste ja rooma perekondade vahel.⁶⁸ See võiks aidata usaldust suurendada ja vähendada arusaamatusi koolide ja roma kogukonna vahel, kuid pole veel kindel, kas projekt jätkub ka sel aastal.

Intervjueeritud roma kogukonna esindajad pakkusid välja, et abi oleks roma tugikeskusest, kus roma kogukonna vabatahtlikud võiksid aidata muid kogukonna liikmeid, kaasa arvatud koolis maha jäänud õpilaste aitamine koolitöodes.⁶⁹

Kesk- ja kõrghariduse toetamine eelkõige tööturul kõrget nõudlust omavate ametikohtade jaoks

Põhikooli lõpetamise järel (9 aastat) on õpilastel võimalus omandada üldkeskharidus (3 aastat) või kutseharidus. Keskharidus ei ole kohustuslik. Puuduvad andmed selle kohta, kui palju roma õpilasi on hetkel omandamas kesk- või kutseharidust. Kui roma õpilased jõuavad sellele tasemele, ei registreeru nad tavaliselt enam EHIS-s roma emakeelega õpilastena.⁷⁰

Samuti pole statistikat kõrgharidust omandavate romade kohta, kuid küsitletud ekspertide sõnul ei ole teada, et mõni roma päritolu üliõpilane oleks kõrghariduse omandanud ning juhul, kui on, oleksid nad juba roma kogukonnast distantseerunud.⁷¹ 2014. aastal roma noorte seas läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et enamik vastanutest ei ole mõelnud kõrgharidusele, sest nad ei leidnud, et see annaks neile tõsise eelise - ülikooli peeti liiga aeganõudvaks ja selle lõpetamine ei taga pääsu tööturule. Ainult üks küsitletu kavatses ülikooli minna.⁷²

Eesti riik ei ole praegu võtnud meetmeid roma õpilaste keskhariduse või kõrghariduse omandamise toetamiseks ega innustamiseks. Kuna üheks põhjuseks, miks roma õpilased ei jätkka kesk- või kõrghariduses, on see, et roma kogukond usub, et Eesti haridus ohustab nende kultuuri⁷³, kaalub haridusministeerium korraldada õppekülaskäike Soome tõestamaks, et haridus ja roma kultuur ei ole teineteist välistavad nähtused. Need plaanid on siiski alles arengujärgus.⁷⁴

⁶⁷ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

⁶⁸ Vaata lähemalt: https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/1.12.2018_protokoll.pdf

⁶⁹ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

⁷⁰ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

⁷¹ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018; Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

⁷² Civitta Eesti AS, Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond, 2014, p 7-8

⁷³ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018; Intervjuu Mall Sauliga, nõunik Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonnast, 25.10.2018

⁷⁴ Intervjuu Viivian Jõemetsaga, peaekspert Haridus- ja Teadusministeeriumi hariduskorralduse osakonnast, 12.11.2018

Võitlus diskrimineerimise ja mustlasvastasuse vastu hariduses

Roma õpilaste diskrimineerimise või koolikiusamise kohta pole ulatuslikke uuringuid läbi viidud, on ilmnenu vaid üksikuid juhtumeid, mille põhjal pole võimalik laiemaid üldistusi teha.⁷⁵ Intervjueeritud roma kogukonna liikmed selgitasid, et kiusamise põhjuseks ei pruugi alati olla otseselt laste roma päritolu, vaid mõnikord see, et paljud roma lapsed on pärit vaestest perekondadest ja seda on nende välimusest näha. Nad kinnitasid, et koolikiusamine võib mängida olulist rolli selles, miks roma lapsed ei pea kooli kohaks, kus nad on oodatud ja eelistavad sinna mitte minna.⁷⁶

Roma noorte hulgas läbi viidud uuringu käigus kinnitas enamik küsitletutest, et kiusamist esineb, kuid mitte kõik ei arvanud, et see on tingitud nende rahvuslikust päritolust. Samuti täheldasid küsitletud, et sallivuse tase sõltub konkreetsest koolist.⁷⁷

Üle 70 kooli Eestis on seotud Soomes Turu ülikoolis välja töötatud teaduspõhise kiusamisvastase programmiga KiVa.⁷⁸ Siiski pole olemas programme, mille fookuseks oleks just mustlasvaen – seda selgitab asjaolu, et roma õpilaste arv on väike ja puudub usaldusväärne teave selle kohta, et mustlasvaen kujutab endast hariduse valdkonnas probleemi.

⁷⁵ *Ibid*

⁷⁶ Intervjuu Zalina Dabla ja Farida Tšimbotaga, Euroopa Romade Foorum Eestis esindajad, 10.02.2019

⁷⁷ Civitta Eesti AS, Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond, 2014, p 8

⁷⁸ Ametlik veebileht: <http://kiusamisvaba.ee>

SOOVITUSED

Töehõive

Hinnata süstemaatiliselt romade vajadusi seoses töehõivega ja töötada selle alusel välja strateegia

Praegune poliitika, kus romasid koheldakse kui mis tahes muud kultuurilist vähemust, viib selleni, et nende erivajadused ja nende poolt kohatavad väljakutsed jäävad tähelepanuta. Roma kogukonna vajadusi tuleks hinnata eraldi ning neid tuleks konkreetse sihtrühmana kaasata asjakohastesse arengukavadesse ja strateegiatesse.

Avada roma tugikeskus, kus personal koosneks romadest

Roma kogukonna liikmed on esile tõstnud vajaduse tugikeskuse järele, kus romad saaksid teistelt kogukonnaliikmetelt abi ja juhendamist - näiteks teabe ja abi saamiseks tööturuteenustega seotud bürokraatiaga toimetulekuks.

Eluasemed ja põhilised kommunaalteenused

Teostada uuring väljakutsete kohta, mida roma kogukond kohtab eluasemesektoris

On teatatud kehvadest elamistingimustest, veele juurdepääsu puudumisest ja roma kogukonna raskustest leida endale üüripinda. Nende väljakutsete põhjuste ja nende lahendamise võimaluste väljaselgitamiseks oleks siiski vaja läbi viia eraldi uuring.

Tervishoiupoliitika mõju romadele

Koguda rohkem andmeid roma kogukonna juurdepääsu kohta tervishoiuteenustele

Hetkel pole selle teema kohta laiemate soovitude tegemiseks piisavalt üldistatavaid andmeid.

Haridus

Palgata kohalikes omavalitsustes vahendajaid, kes tutvustaksid erinevaid haridusvõimalusi ja julgustaksid romasid koolis käima

Selle ideega tulid välja küsitletud eksperdid ning selles osas on Kultuuriministeerium juba käivitanud projekti, mida rahastas Euroopa Komisjon. On oluline, et seda algatust ei peatataks nüüd, kui senine Euroopa Komisjoni projekt ja rahastamine lõppes 2018. aasta lõpus.

Pakkuda õpetajatele spetsiaalseid koolitusi roma õpilastega töötamiseks

Praegu pakutavad koolitused on keskendunud eelkõige äsja saabunud sisserändajatele, kuid roma kogukonna kultuurilised erinevused tingivad vajaduse koolitada õpetajaid ka roma õpilaste lõimimiseks.

BIBLIOGRAAFIA

Arak, K., Avdonina, K., Kuslap, E., Kruuts, M., Kõiv, K., Miilits, E., Mänd, K-A., Tohv, K., Topper, K., Öunap, K. (Tartu Ülikool), *Eesti roma elanikkonna olukord ja lõimumise vajadus*, 2013

Baltic Research Institute, *Ülevaade romade olukorrast Eestis*, 2013

Civitta Eesti AS, *Roma rahvusest noorte olukord Eesti Vabariigis: haridus ja töökeskkond*, 2014

Eesti Rahvastikuregister, *Eesti roma kogukonda puudutav statistika*, 2018

Karabeshkin, L., Derman, N., *Eesti romade kuuluvustunne ja osalemine ühiskonnaelus*, 2018

Kultuuriministeerium, *Arengukava "Lõimuv Eesti 2020"*, avaldatud aastal 2012.

Kättesaadav siit:

https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/23748_en_proofreading_le2020_eng.pdf

Kultuuriministeerium, *ESTROM küsitlus roma laste ja peredega töötavate pedagoogide seas*, 2018

Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (ECRI), *Raport Eesti kohta (viies seiretsükkel)*, 2015

